

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

קידוש החזרש

- רנא -

נמסר בשבת פרשת בא ה'תשע"ב

עיצוב גרפי ועימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת "בשלח", יאחר השיעור בליף שבת לשעה 9:15
ויהיה בענין:

שומע בעונה

בברכת שבת שלום
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי: timnal@zahav.net.il

קידוש החודש

(ב) ויש לבאר בזה, דהנה כיוצא בזה עמד הלחם-משנה (רפ"ה דסנהדרין) על כך שלא הביא הרמב"ם שם את ההלכה שמינוי כהן גדול צריך ב"ד של שבעים ואחד, כמו שהזכיר שם מינוי מלך שנצרך לו ב"ד של ע"א - והלא בהלכות כלי המקדש (ד,טו) פסק הרמב"ם שאין ממנים כהן גדול אלא בית דין של אחד ושבעים [ומקור הדין בתוספתא סנהדרין ג.]. ומדוע השמיטו בהלכות סנהדרין.

וביאר הגרי"ז (בהל' סנהדרין שם) ששני ענינים יש בהצרכת סנהדרי גדולה; ישנם דברים שמצד הלכות הדין והמשפט צריך לעשותם בבית דין הגדול דוקא, וכשם שדיני ממונות בשלשה ודיני נפשות בעשרים ושלשה, כך ישנם דברים שצריך להם בית דין גדול של ע"א, כדילפינן לה מ'כל הדבר הגדול יביאו אליך' ומשה במקום שבעים ואחד עומד (כמו שמסיים הרמב"ם שם). וישנם דברים התלויים בציבור דוקא, ולהם נצרך ב"ד של ע"א מצד שהם המייצגים את כלל הציבור, אבל לא משום תורת 'בית דין'. ולסוג זה שייך דין מינוי כהן גדול, שהרי אין שום ילפותא שצריך לזה 'בית דין' אלא שהואיל והוא כהן גדול של כלל הציבור לפיכך צריך שהציבור ימנהו, והרי אי אפשר שכל הציבור ימנה בפועל, מפני כן ממנים אותו בב"ד של ע"א שהוא מייצג את הציבור. על כן לא הביא הרמב"ם הלכה זו בהלכות סנהדרין, כי שם עניינו לבאר הלכות הדיינים ולכן הביא שם רק דיני 'בית דין' של ע"א, הנלמד מ'כל הדבר הגדול יביאו אליך' כדאיתא ברמב"ם שם להדיא. ורק בהלכות כלי המקדש והעובדים בו הביא את הדין המסויים בהלכות כהונה גדולה שמינוי הכהן הגדול צריך להעשות ע"י בית דין של ע"א, והיינו משום שהוא מינוי של כלל הציבור ולא משום 'בית דין'. [ודוק בלשון הרמב"ם (כלי המקדש ד,טו) 'אין מעמידין כ"ג אלא בית דין של ע"א' - לא כתב 'על פי בית דין' כלשונו בהלכות סנהדרין לענין העמדת מלך, שאין העמדתו בתורת פסק ב"ד אלא הם המעמידים עצמם, שהם באים תחת כלל העדה להעמדתו].

עפ"י דברי הגרי"ז מובן דקדוק נוסף; הרמב"ם הביא דין מינוי מלך בשבעים ואחד פעמיים, בהלכות סנהדרין שם ובהלכות מלכים (א,ג), ובכל מקום הביא לו מקור אחר; בהלכות סנהדרין הביא הלימוד מ'כל הדבר הגדול יביאו אליך' כאמור, ובהלכות מלכים הביא מיהושע שמינהו משה רבינו ובית דינו, וכשאל ודוד שמינם שמואל הרמתי ובית דינו.

ונראה לבאר הכפילות וחילוף-המקורות, שבמינוי מלך קיימים שני הדינים; הצרכת 'בית דין' כדין כל הדבר הגדול, והצרכת ציבור [שהרי פשוט שמינוי מלך לא גרע ממינוי כהן גדול שצריך להעשות ע"י כלל הציבור הנתונים תחתיו]. וזאת

(א) שיטת הרמב"ם (בספר המצוות עשה קנג ובפרק ה מהלכות קדוש החודש) שמצוות קידוש החודש עפ"י הראיה מסורה לבית דין הגדול, שהוא זה המקדש חדשים. ובזמן הזה שאין שם סנהדרין, קובעים חודשים על פי חשבון. ודבר זה הלכה למשה מסיני היא שבזמן שיש סנהדרין מקדשים הסנהדרין על פי הראיה ובזמן שאין שם סנהדרין, קובעים על פי החשבון הזה שאנו מחשבים בו היום.

והרמב"ן (בספר המצוות שם) האריך להשיג על הרמב"ם בשני הענינים; א. בזמן שקדשו על פי הראיה, אין צריכים סנהדרי גדולה לקדש, אלא כל בית דין של שלשה סמוכים כשרים לו, שהרי משניות מפורשות הן (ריש סנהדרין ורפ"ג דר"ה) שקידוש החודש בשלשה - ויש להגדיל התימא שהרמב"ם עצמו הביא המשנה להלכה (סנהדרין ה,ו), שקדה"ח בשלשה. ב. בזמן הזה גם כן צריך קידוש ע"י בית דין סמוכים, אלא שהלל השני עמד וקבע הוא ובית דינו את כל החדשים העתידיים לבוא, ונמצא שאנו סומכים על קידושו של הלל.

ונראה ששתי המחלוקות - זו שבזמן ההוא וזו שבזמן הזה - אחת הן ביסודן, וכפי שיבואר בהמשך הדברים. ונברר תחילה כל אחת מהמחלוקות בפני עצמה.

לענין הפלוגתא הראשונה, הנה כבר רמז הרמב"ם בדבריו (בהלכות קדוש החודש רפ"ה) לתרץ דברי המשנה שקידוש החודש בשלשה, שכתב 'אין עושין אותו אלא סנהדרין שבארץ ישראל או בית דין הסמוכים בארץ ישראל שנתנו להן הסנהדרין רשות'. הרי מפרש שהקידוש בפועל יכול להעשות על ידי שלשה, ובלבד שתינתן להם רשות על כך מהסנהדרין.

ונראה שמקור דבריו מתבאר על פי מה שדרשו במכלתא (בא): רבי יאשיה אומר מנין שאין מעברים את השנה אלא בב"ד הגדול שבירושלם, ת"ל ראשון הוא לכם דברו על כל עדת ישראל וגו'. והלא במשניות מבואר שקידוש החודש בשלשה - מכאן למד הרמב"ם שאמנם המצוה מסורה ביד ב"ד הגדול אלא שיכולים הם ליתן רשות לב"ד של שלשה לקדש. אכן דין זה צריך באור, שלא מצאנוהו בשאר דברים שצריך להם ב"ד הגדול לדונם, שיוכלו ליתן רשות לב"ד אחר לדון.

והנה הרמב"ם בהלכות סנהדרין (פ"ה) במנותו את הדברים שצריך להם בית דין של שבעים ואחד, לא מנה את קידוש החודש [ואדרבה, בה"ו שם כתב שקדה"ח בשלשה, ורק בפ"ה מהל' קדה"ח כתב הצורך בב"ד של ע"א]. הרי רואים אנו שחלוק דין קידוש החודש משאר דינים שצריך להם ב"ד של ע"א. וצריך באור.

א וכן נראה מתוך דברי ראב"ע בפרשת צו גבי משיחת אהרן עה"פ 'זאת כל העדה הקלה' - דהיינו ראשי העם והזקנים. כמוכא בשיעור קא,ה. יעו"ש.

(ג) ויש ליישב בזה ענין נוסף: אמרו בגמרא (סנהדרין יג. טז:) 'משה במקום שבעים וחד קאי', ומזה למדו שהעמדת סנהדרות נעשית בבית דין של ע"א. והנה הקשה הגרש"ר (בחדושי סנהדרין סי' ה) על מה שלמדו בגמרא (בר"ה כה:) שאין די לקידוש החודש ביחיד מומחה שהרי אין לך מומחה לרבים בישראל יותר ממשה רבינו וקאמר ליה הקב"ה עד דאיכא אהרן בהדך דכתיב 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם'. והלא משה רבינו במקום ע"א הוא ואין זה 'יחיד' - וכתב הגרש"ר שכלל זה אינו אמור אלא כשיש 'בית דין' שבתוכו משה רבינו, אז נחשב הוא כב"ד של ע"א, אבל כשחסר 'בית דין' בפועל, אין נחשב משה רבינו לבדו כ'בית דין' של ע"א [ומוטעם הדבר היטב עם המבואר ברמב"ם (דיינים ב, יא), וכפי שהרחיב בקצות החושן (ג), שגם במקום שיחיד מומחה כשר לדון, אין לו דין 'בית דין' לענין כפייה]. והביא שם שאמרו לו כן גם בשם הגר"ח, ושאינו הגרי"ד הביא ראיה לדבריו מהך סוגיא דר"ה.

ויש להקשות על הנחה זו מהדין הנ"ל של מינוי כהן גדול בשבעים ואחד, שכתבו המפרשים שהוא נלמד ממשה רבינו בשבעת ימי המילואים שמשח את אהרן, והרי לא הוזכר שהיה אחר עמו במשיחה ואעפ"כ למדו מזה שצריך ע"א - הרי משמע שמשח רבינו לבדו חשיב כב"ד של ע"א. וכן יש להעיר ממה שכתב הגרי"ז (בספרו על התורה פרשת חקת) לענין פרה אדומה שצריכה להעשות על פי בית דין של ע"א (כדאיתא בתוספתא פ"ג דסנהדרין) וביאר בזה לשון הכתוב 'זאת חקת התורה דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה אדמה' וכו' [ולא כתיב איפכא כדרך הלשון בכל מקום, שפותח ב'דבר אל בני ישראל'] - שהוראת משה רבינו לבני ישראל ליקח, היא כלולה בתורת הפרה, כי לקיחתה נעשית ע"י ב"ד של ע"א. והלא משה לבדו אמר להם [כדכתיב 'דבר'] ואעפ"כ רואים אותו כב"ד של ע"א.¹

אך לפי ההסבר האמור אתי שפיר, כי יש לחלק בין דינים הצריכים ל'בית דין' של ע"א, שבזה לא סגי במשה רבינו לבדו, כי סוף סוף חסר כאן 'בית דין' כאמור, ובין הענינים שצריך להם ע"א בתורת נציגי הציבור, שלהם די במשה רבינו לבדו שהרי הוא שקול כששים רבוא ונחשב ככלל הציבור. הלכך לענין מינוי כהן גדול ולקחת פרה אדומה, שאין צורך בבית דין מסוים [וכנ"ל שהרי הרמב"ם לא הביא זאת בהלכות סנהדרין²], אלא משום שהיא מצות הציבור - ודאי סגי במשה רבינו לבדו להיות כציבור, משא"כ בדברים הזקוקים ל'בית דין' לא סגי במשה לבדו ובעינן לפחות שלשה, ורק אז נחשבים כב"ד של ע"א בגלל שמשח בתוכם.³

ג לכאורה נ"ל שמשה ובית דין עשו ולא משה לבדו. וכמו במינוי יהושע לא נאמר בתורה אלא משה ופירוש הרמב"ם משה ובית דין, וכן בשמואל. וכן בהעמדת דיינים לפירוש הגרש"ר העמידים משה עם עוד שנים הגם שלא נזכרו בכתוב.

ד לא מצאתי כעת שהביא הרמב"ם כלל הלכה זו במפורש שצריך ב"ד של ע"א למעשה הפרה. ה אכן נראה שהגרי"ז עצמו אינו סובר כן, ממה שאמר (בפרשת בהעלותך, סנטסיל) להוכיח שלאחר שנאמרה פרשת 'אספה לי שבעים איש' שוב אין משה עומד במקום ע"א, מדכתב הרמב"ם שהמלך עומד ע"י ב"ד של ע"א שהרי יהושע מינהו משה רבינו ובית דין - ומדוע צריכים לבית דין והלא משה במקום ע"א קאי, אלא מוכח שלאחר שנתמנו שבעים זקנים שוב אינו עומד במקום ע"א. אך לפי האמור לעיל לא קשה מעיקרא כי מינוי מלך צריך 'בית דין' דוקא, ולזה לא סגי למשה רבינו לבדו.

לימדנו הרמב"ם בחלוקת סידור דבריו - שעיקר כוונתו נלמד מלדרוש סמוכים בסידורו (חוט המשולש י) - בהלכות סנהדרין עוסק בפן של הלכות בית דין שיש במינוי מלך, עם שאר הדינים שנצרך להם 'בית דין' של ע"א, כגון לדון עיר הנדחת ונביא השקר וכד', שהן בגדר 'דבר הגדול', ואילו בהלכות מלכים הביא מיהושע ושאל ודוד, שמדין המלך נצרך להם הב"ד הגדול שבדור בתורת המייצגים את העדה כולה [ובזה א"ש לשון התוספתא (שם) שמנתה כהן גדול ומלך כאחד, שגם במלך יש הצורך בב"ד של ע"א מצד הצורך בציבור כמו במינוי כה"ג].²

ובענין הזה נאמר אנו לענין קידוש החודש: מה שצריך לו בית דין הגדול לשיטת הרמב"ם, אינו משום הלכות 'בית דין', שעל כן לא נמנה קידוש החדש בהלכות סנהדרין עם שאר הדינים שצריך להם ע"א, כי מבחינת הלכות המשפט שבקדה"ח די בשלשה דיינים כשאר דיני ממונות וכדתנן ריש סנהדרין, וכפי שלמדו (בר"ה כה) דבעינן ב"ד ולא סגי ביחיד מומחה, מדקאמר ליה הקב"ה למשה עד דאיכא אהרן בהדך, כדכתיב 'ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר' [ומשום שאין ב"ד שקול צריך שלישי עמהם]. וכן אמרינן התם שאין מקדשים את החודש בלילה משום הקש 'חודש' ל'משפט' שאינו אלא ביום - הרי דאיכרי 'משפט' וצריך 'בית דין', אבל לזה סגי בשלשה, ורק מפני שמצוה זו היא מצות הציבור על כן צריך שבית דין הגדול הוא זה שיקבע את החדשים, כדי לייחס הדבר לכלל הציבור, וזהו שבהלכות סנהדרין כתב הרמב"ם דקדה"ח בשלשה, כי מצד תורת 'ב"ד' סגי בב"ד של ג' ורק בהלכות קדה"ח הביא הצורך בב"ד של ע"א כי זו הלכה פרטית בהלכות קדוש החודש להצריך ציבור, וכמו שהביא בהלכות כלי המקדש דין ע"א במינוי כה"ג.

ולפי"ז מבוארת סברת הרמב"ם דסגי בנתינת רשות מב"ד הגדול לשלשה דיינים שיקדשו - בניגוד לשאר ההלכות - כי בעצם די בבית דין של שלשה למעשה הקידוש מצד עצמו, וע"י נתינת הרשות מב"ד הגדול שפיר איכא רשות הציבור.

והיא היא דרשת ר' יאשיה מ'עדת ישראל' - שפשט הכתוב מדבר בכלל העדה, ומזה למד להצריך בית דין הגדול, הרי שיסוד הדין הוא משום יצוג הציבור ולא משום תורת 'בית דין' גדול.

וסייעתא גדולה לכך מלשון החינוך (ד): 'ועוד דרשו הדבר מדסמך לו דברו אל כל עדת בני ישראל, כלומר שיהא להם לאותן שיקדשו החודש רשות כל ישראל, כלומר חכמים גדולים שבישראל כגון בית דין הגדול' - הרי מבואר בדבריו שהב"ד הגדול כאן הם הבאים בשם כלל ישראל, וכן מוכח דסגי ב'רשות' מצדם לקדש.

ב הגם שבתוספתא נמנו כהן גדול ומלך כאחד, למד הרמב"ם שבמלך יש גם ענין של משפט במינוי. יתכן הטעם מפני שנוגע הדבר לחיי הציבור, במשפטי המלך ובדיני המורדים בו וביציאה למלחמה וכד', משא"כ כהן גדול שאין במינויו זיקה למשפט הציבור. וצ"ל דתנא דמתני' דריש סנהדרין שייך מינוי מלך וכה"ג. ושמואל אין זה לעיכובא, והתנא לא מנה אלא דברים המעכבים. ע"ע בהרחבה בכללות ענין סנהדרין של ע"א בשיעור קא.

העם מאויביהם ולפסוק הדין כפי הוראת השעה וצורך העת, ואילו כח השררה והשלטון שביד השופטים הוא בסמכותם לדון מכח התורה. וכשלא היה מלך בישראל, מצינו שהיה מסור לשופטים הכח והשררה לדון כדין המלך אף שלא מן הדין - כפי צורך השעה, ושררה זו ניתנה להם מכח התורה, ועל שם כך נאמר בהם בכמה מקומות לשון 'מלכות'.

ועיקר הדבר מבואר בדברי הרמב"ם (בספר המצוות ל"ת שטז), בלאו ד'נשיא בעמך לא תאור', שכלול בזה מלך ונשיא הסנהדרין (וכן פסק בפכ"ו מהלכות סנהדרין). כי ענין הלאו הוא שלא לקלל כל מי שיש לו ממשלה במעלה עליונה, בין שהיתה ממשלה שלטונית בין שהיתה תוריית. וכ"ה ברמב"ן בפרשת משפטים (כב, כז), 'כי נשיא הסנהדרין הוא במעלה העליונה בשררת התורה'.

העולה מזה הוא שיש כח מלכות וממשלה לחכמי הסנהדרין מעין שררת המלך, אלא שהיא 'ממשלה תוריית'. והנה מצינו שקידוש החודש ועיבור השנה תלויים בנשיא הסנהדרין, כן מבואר במשנה וברש"י (בראש השנה לא:): שעיקר הקידוש תלוי בראש בית הדין, שעל כן הוצרך רבן יוחנן בן זכאי לתקן שאפילו הוא בכל מקום, יהיו העדים הולכים לבית הועד ולא למקומו. וכן מבואר ברמב"ם (כפ"ד מהל' קדה"ח) שעבור שנה צריך להעשות בנוכחות נשיא הסנהדרין ועפ"י רשותו. וטעם הלכה זו מבואר לפי האמור, מפני שהנשיא נחשב כ'מלך' בהנהגה התוריית, והרי נתבאר שהצרכת ב"ד הגדול בקידוש החודש עניינו כדי שתתייחס הקביעה לציבור, על כן נצרך הנשיא דוקא לקידוש, שהוא הוא הסמכות הבלעדית הקובעת את הנהגת הציבור בכל הענינים התוריים.^א

והנה יסוד ענינה של שררה זו מתבאר על פי דברי הרמב"ם (בריש הלכות ממרים ובהקדמתו לספר היד), שהוא מכח מה שחכמי הסנהדרין הם עיקר תורה שבעל פה, הם מוסרי התורה ועמודי ההוראה, והם הסמכות הבלעדית לפרש התורה. וכבר דיין הגר"א (קובץ דברי סופרים ב) בדברי הרמב"ם, דלאו ד'לא תסור' האמור בפרשת זקן ממרא בבית דין הגדול, קיים גם בכל הדינים והתקנות והמנהגים שבגמרא, ואף על פי שכבר בטלה סנהדרין גדולה ולא ישבו במקום אחד, מ"מ כיון שהסכימו כל חכמי ישראל או רובן על הדבר, הרי זה ככח ב"ד הגדול.^ב ואעפ"י שכבר בטלה הסמיכה בזמן הגמרא, מ"מ דין 'בית דין הגדול' יש להם, ואין כח לחלוק עליהם וכופים את העם לקיים דבריהם.

י וע"ע בענין זה בשיעור ד, ג.

יא ומה שתיקן ריב"ז לעקור דין זה ב'קום ועשה', י"ל שתיקן רק שאין צריך לילך למקומו של הנשיא, ובסתמא נתונה רשות מאת הנשיא אם לא יאמר אחרת. וביתר, שהוא עצמו הנשיא ובידו להסכים ליתן הרשות לשאר בית הועד. ויתכן שתיקן כן רק לזמנו, לצורך השעה, ובוה יונח מדוע השמיט הרמב"ם תקנה זו.

יב וזה דלא כמוש"כ במרגניתא טבא ולב שמח שאין 'לא תסור' אלא על הוראת ב"ד הגדול שבלשכת הגזית. גם החזו"א בהנהגותיו על קובץ דברי סופרים (ד) חולק וסובר שאין דין 'ב"ד הגדול' אלא בסמוכים ונומנים לכך, אלא שחייבים כל ישראל לשמוע להם כמו שחייבים בני העיר לשמוע לב"ד שלהם. ועיקר כוונת הרמב"ם - פירש - שתקנות בעלי התלמוד היו לכל ישראל, שלא כתקנות הגאונים שלא היה להם כח לתקן אלא למדינתם. וע"ז לדבריו כיצד קדשו עפ"י הראיה בזמן הגמרא הלא בעינן ב"ד הגדול. ולכאורה צ"ל שהעיקר תלוי בהימצאות הנשיא ולא תלוי בשם 'ב"ד הגדול', והנשיא היה עוד בימי הגמרא (כמבואר בסנהדרין ה). עד לימי הלל השני שתיקן הלוח, בנו של רבי יהודה נשיאה שהיה הנשיא האחרון.

וממוצא הדברים יתבאר שגם למעשה פרה דבעינן ב"ד של ע"א כדברי התוספתא, אין צריך שכולם יעשו בפועל אלא סגי שימנו אחרים על כך, כשם שבקידוש החודש הם ממנים ב"ד של שלשה לקדש - שהרי אין כאן דין 'בית דין' לדון במעמד מסוים דוקא כמו במשפט עיר הנדחת וכד'. [וכיו"ב אתה אומר גבי מינוי כהן גדול].¹

ד אלא שעדיין שיטת הרמב"ם טעונה באור, דהנה הקשה הרמב"ן על הרמב"ם הלא מבואר בכמה מקומות בש"ס שהיו מקדשים על פי הראיה עד ימי אביי ורבא,² וכן כתב הרמב"ם עצמו (קדה"ח ג). והרי אם צריך ב"ד הגדול למצות קידוש הלא כבר גלתה סנהדרין ממקומה ארבעים שנה קודם החורבן, וסנהדרין שאינה במקומה אינה דנה דיני נפשות, כפי שדרשו מ'וקמת ועלית אל המקום' - מלמד שהמקום גורם. ובמגלת אסתר ולב שמח תירצו שלדעת הרמב"ם דוקא בדיני נפשות ובהמראת זקן-ממרא גזרת הכתוב שהמקום גורם, משא"כ לשאר הלכות, יש שם 'בית דין הגדול' גם כשאינו יושב במקומו. אך עדיין קשה טובא, סוף סוף כבר בטלה סנהדרין גדולה לגמרי בטבריה, בימי רבי, כמו שכתב הרמב"ם (סנהדרין יד, עפ"י גמרא ר"ה לא) 'ומשם לא עמד בית דין גדול עד עתה, וקבלה היא שבטבריא עתידין לחזור תחילה ומשם נעתקין למקדש'. ואם כן ודאי שבימי אביי ורבא כבר לא היתה סנהדרין גדולה כלל, וכיצד קידשו החדשים על פי הראיה.

מאידך גיסא יש להקשות מדברי הרמב"ם בהקדמתו (בד"ה נמצא רבינא ורב אשי) המורים שהיה ב"ד הגדול עוד בימי האמוראים עד קודם חתימת התלמוד,³ וכיצד יתישבו הדברים אלו עם אלו.

ובאור הענין בהקדם דברי האברבנאל (בהקדמתו לספר שופטים) שחקר בענין השופטים והמלכים, במה הם זהים במהותם ובענינם ובהם הם חלוקים. ומנה חמשה דברים השווים למלך ולשופט וחמשה דברים חלוקים. ופירש [ויסוד הדבר נמצא בדרשות הר"ן] ששררת המלך הוא בענין המדיני, להושיע את

1 ע' רמב"ם פרה ג, ד, כיצד שורפין אותה, זקני ישראל היו מקדימין ברגליהן להר המושבה וכו'. ולא הזכיר ע"א. ויש להביא סמך מסוגית הגמרא בסנהדרין יד: דשקיל וטרי כיצד יצאו כל הב"ד הגדול ממקומם והלא אל יחסר המזג כתיב, והעמידו שיצאו להוסיף על העיר ועל העזרות [שהוא משום דבעינן 'בית דין' וכדמובא מהרמב"ם בהל' סנהדרין כמוש"כ הגר"ז], או למדינת עגלה וכו' ורבא דיליף מ'יצאו וקנין ושפטין', ולא אמרו שיצאו למעשה הפרה - ומשמע דלזה א"צ לצאת בעצמם.

2 שמא יש מקום לומר שגם העמדת סנהדרות היתה ע"י משה רבינו לבדו כפשטיה דקרא, וגם לזה אין צורך בע"א משום תורת 'בית דין' אלא משום שהוא ענין ציבורי. ואעפ"י שהביאו הרמב"ם בהלכות סנהדרין שם, אין זו קושיא כלל כי ודאי מקום הלכה זו הוא בהלכות הסנהדרין והעמדתם, אבל לא משום שצריך תורת 'בית דין' של ע"א למינוי. ולפי"ז לכאורה סגי שישלחו אחרים להעמיד דיינים וא"צ לצאת בעצמם. ויש להעיר מלשון רש"י ריש סנהדרין 'צריכים ב"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבם'. וצ"ב.

ע"ע מהלך נוסף בכללות הענין ד'משה במקום ע"א' [בשיטת רש"י] - בשיעור קא.

ח ע' סנהדרין יב. ועוד.

ט זו לשונו שם: 'אחר בית דין של רב אשי שחבר הגמרא וגמרו בימי בנו, נתפרזו ישראל בכל הארצות פיזור יתר.. וכל בית דין שעמד אחר הגמרא בכל מדינה ומדינה וגורו או התקין או הנהיג לבני מדינתו או לבני מדינות רבות, לא פשטו מעשיו בכל ישראל מפני ריחוק מושבותיהם ושיבוש הדרכים. והיות בית דין של אותה המדינה יחידים ובית דין הגדול של שבטים ואחד בטל מכמה שבטים קודם חיבור הגמרא, לפיכך אין כופין אנשי מדינה זו לנהוג כמנהג מדינה האחרת'. פשטות הדברים מורה שהיה ב"ד הגדול בימי הגמרא עד סמוך לחיבורה ע"י רב אשי ורבינא. ואולם נ"ל לפרש כוונתו שב"ד של ע"א בטל זה שנים רבות מקודם. תדע, דלמאי הוצרכו לשבטים ואחד בימי הגמרא.

רבי עקיבא: כל מה שעשה ר"ג עשוי שנאמר 'אלה מועדי ד' מקראי קודש אשר תקראו אתם - בין בזמנם בין שלא בזמנם, אפילו שוגגים מוטעים וכו'. בא לו אצל ר' דוסא בן הרכינס, אמר לו: אם באים אנו לדון אחר בית דינו של ר"ג, צריכים אנו לדון אחר כל ב"ד וב"ד שעמד מימות משה ועד עכשיו וכו'. נטל מקלו ומעותיו בידו והלך ליבנה. וביאר הגר"ח מדוע לא הספיקה לו תשובת רבי עקיבא עד שהוצרך לטענה נוספת של ר' דוסא - כי אמנם נתקבלה הלכה שאפילו קביעה בטעות חלה, אך הלא גם רבי יהושע קבע את החודש לפי חשבוננו, על כן עדיין לא נחה דעתו דמאי אולמיה קביעת ר"ג מקביעתו הלא שניהם מחכמי ב"ד הגדול הם - עד שאמר לו ר' דוסא שקביעת נשיא הסנהדרין היא הקובעת, שהרי הוא כב"ד של משה ואם באנו לדון על ב"ד של ר"ג צריכים אנו לדון על כל ב"ד שעמד מימות משה ועד עתה, שהרי כולם עומדים באותו מקום כנ"ל].

ואמנם בקידוש החודש צריך תנאי נוסף: שיהיו בית דין בארץ ישראל, כדילפינן לה מ'כי מציון תצא תורה' (ע' ברכות סג וסנהדרין יא:), וכמו שהזכיר הרמב"ם בהלכות ובספר המצוות. והסבר הדבר מבואר בדברי הרמב"ם בהלכות שגגות (יג,ב) לענין פר העלם דבר של ציבור שמתחשבים ברוב ציבור של בני ארץ ישראל בלבד (כבהירות ג): 'שאינן קרוי 'קהל' אלא בני ארץ ישראל'. וכן מצינו זאת במקומות נוספים - ע' מנחת חינוך (רפד) (אות כד) בקומץ המנחה, ששם 'קהל' ו'ציבור' [כישות אחת, לא כבודדים רבים, וכמו שנתבאר במק"א"ט], אינו קיים אלא כשישראל בארץ. וכידוע הדבר ממנהר"ל והגר"א על פי הזוהר (ח"ג צג:) על הכתוב 'גוי אחד בארץ'.

וכן נמצא באבני נזר (או"ח שיד,ד) לענין קידוש החודש: 'ועל כן צריך לקדש (- ר"ח) בארץ ישראל דוקא, דנחשב כאילו קדשוהו כל הקהל מאחר שכולם כאיש אחד, מועיל הקידוש לכל ישראל'.

ה עתה נבוא לפלוגתא השניה שבין הרמב"ם לרמב"ן בענין קידוש החודש בזמן הזה, שלהרמב"ם הוא נקבע על פי חשבון, שכך נמסר בהלכה שכשאינן שם בית דין קובעים על פי החשבון, ולהרמב"ן הוא נקבע על ידי בית דין של הלל בנו של רבי יהודה הנשיא. ונראה שפלוגתא זו שייכת ונובעת מפלוגתתם הראשונה.

דהנה נחלקו תנאים (בר"ה כד) במצות קידוש בית דין, האם מקדשים רק כשנראה החודש בזמנו, ביום השלישי, אבל אם לא נראה אין מקדשים אותו בית דין שכבר קדשוהו שמים (ר' אליעזר בר' צדוק), והכי קיימא לן (רמב"ם קד"ח ב,ח - כדברי שמואל בגמרא שם), או גם כשלא נראה בזמנו מקדשים אותו ביום ל"א (חכמים), או דוקא שלא זמנו מקדשים אבל בזמנו אין מקדשים (פלימו), ודעה רביעית יש, של ר"א בר' שמעון, שאין מקדשים אותו כלל; 'וקדשתם את שנת החמישים' - שנים אתה

והוסיף שהרמב"ם הולך לשיטתו בדבריו הנודעים שיש ביד חכמי ישראל שבארץ ישראל לחדש הסמיכה. והטעם מבואר בדברי הרמב"ם הנ"ל, שסמכות הסנהדרין נובעת מכך שהם מוסרי התורה ועיקר תורה שבעל פה, ולא דוקא משום חלות שם 'בית דין', הלכך כל שהסכימו עליו כל חכמי ישראל או רובן, היא היא תורה שבעל פה.

מעשה נבוא לבאר פשר דברי הרמב"ם בסתירה הנ"ל, שמצד אחד כתב שכבר בטל בית דין הגדול בטבריה, ומצד אחר נקט שיש כח 'בית דין הגדול' עד סמוך לחתימת התלמוד - אך הדברים יתבארו על פי 'הכתוב השלישי' ברמב"ם, בהלכות קדוש החודש (ה,ג): 'ומאימתי התחילו כל ישראל לחשב בחשבון זה, מסוף חכמי הגמרא בעת שחרבה ארץ ישראל ולא נשאר שם בית דין קבוע, אבל בימי חכמי משנה וכן בימי חכמי הגמרא עד ימי אב"י ורבא על קביעת ארץ ישראל היו סומכין'. מה ענינו של גדר חדש זה: 'בית דין קבוע' - ודאי הכוונה להסכמת כל חכמי ישראל או רובם, ואעפ"י שאינם ב"ד של ע"א^{יג}. ומה שכתב בהלכות סנהדרין שכבר בטל ב"ד הגדול, הכוונה לב"ד של ע"א הדנים בדיני עיר הנדחת וכד', אבל לא בטל מהם התואר של 'מעתיקי השמועה' ו'עיקר תורה שבעל פה' ו'עמודי ההוראה' הנותן להם את 'המלכות התורית', אשר מכח זה הם המייצגים את הציבור. והרי כפי האמור לעיל הצרכת ב"ד של ע"א לקדוש החודש אין יסודו משום הלכות דיינים אלא משום שהיא מצות הציבור, על כן סגי לדין זה הסכמת חכמי ישראל ואין צורך דוקא מושב בית דין של ע"א שישבו במקום אחד^{יד}, ובדומה ללאו ד'לא תסור' שיש כח ב"ד הגדול לכל חכמי ישראל שהסכימו יחדיו על קביעת ההלכה. ומובן שפיר שאעפ"י שבטלה הסנהדרין וגם בטלה הסמיכה מרוב החכמים בימי אב"י ורבא, יכלו לקדש על פי הראיה, מכח סמכות חכמי התורה שהיא כב"ד הגדול^{טו}.

ומה מדוקדקת לשון הרמב"ם 'עדות זו תהיה מסורה לכם וכל העומד אחריהם במקומכם'. מהו ענין 'במקומכם' שכתב - אלא ללמד שיסוד הענין הוא משום שררת בית דין וממשלתו התורית, כמו משה רבינו ובית דינו שהם מנהיגי התורה. ורק משום כך מסורה מצות הציבור בידם, מאחר שנחשבים הם כ'מלך' שהוא כ'בעלים' על עניני הציבור.

ויעפ"י דברים אלו מוטעם היטב פירוש הגר"ח (בחדושים על הש"ס, ר"ה) במעשה דרבי יהושע שהיה מיצר על שגזר עליו רבן גמליאל לבוא אליו ביוהכ"פ שחל בחשבוננו, ואמר לו

יג ואכן לא הזכיר הרמב"ם בדין קד"ח 'בית דין של ע"א' אלא 'ב"ד הגדול' (בספה"מ) או 'סנהדרין' (בהל' קד"ח), ואילו בשאר הלכות הזכיר 'ב"ד של ע"א' [ולענין מינוי כהן גדול כתב 'ב"ד של ע"א'. ומשמע לכאורה שאין מועילה הסכמת חכמי ישראל אלא סנהדרין גדולה דוקא. וצ"ע].

יד ושמו יש לבאר מה שנימק הרמב"ם בהקדמתו ז"ל שחייבים כל ישראל לילך אחר כל הדברים שבגמרא בבלי, הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסיכמו עליהם כל ישראל. משמע שכח 'בית דין הגדול' הנתון ביד חכמי התורה, ענינו ויסודו הוא משום הסכמת הציבור לקבל אותו עליהם. והיינו מפני שכחו של ב"ד הגדול הוא מפני שהוא המייצג את העדה כולה כאמור למעלה. [ולפי"ז יתכן שאוהרת 'לא תסור' שייכת על כל מנהג או דין שפשט בכל ישראל עפ"י החכמים, אף לאחר חתימת התלמוד]. וכ"כ בדרשות בית ישי (טו במהדורת), והרי מדברי הרמב"ם הנ"ל סייעתא גדולה לכך. ועוד הוסיף שם שאפילו כח ב"ד הגדול שבלשכת הגזית מותנה בקבלת כלל ישראל בצרוננו, ואם יארע שיתמנו באלימות וכד', אין להם כח כלל. ואולם לפי האמור בפנים עפ"י הגר"א, אין הכרח בתוספת זו.

טו דרך אחרת יש המיוחסת להגר"ח (בחדושי ר"ה), שאעפ"י שלא היה מושב בית דין של ע"א, היו ממנים וקנים בחלות שם 'סנהדרין גדולה' המתייחס לכל חכם וחכם בפנ"ע. אך לפי דרך זו מסתבר דבעינן מיהא סמיכה ואילו לפי האמור לעיל א"צ סמוכין [אלא לב"ד של שלשה המקדש בפועל] אלא כל שנעשה הדבר בהסכמת חכמי ישראל יש לזה תוקף ב"ד הגדול.

קידוש המועדות שנאמר וידבר משה את מועדי ה' אל בני ישראל - זהו קידוש המועדות מפי משה. ומכאן שהמועדים צריכים קידוש בית דין לקבעם ולומר המועד ביום זה המקודש. לפי זה יתפרשו דברי הריטב"א, שאמנם גם בלא קביעת ב"ד חל החודש מבחינת תאריכי הימים, אך הלא סוף סוף חסר קידוש המועדות הלכך אין שם יום הכפורים. ויש להוכיח כן מדברי הרמב"ם בענין קידוש החודש למפרע. ואכמ"ל^{יט}.

וכיו"ב יש לשמוע מדברי התוס' (בברכות ל:) שהקידוש מעכב לענין חלות 'ראש חדש' אעפ"י שלענין מנין הימים ותאריכיהם אין הקידוש משפיע, שכתבו על מימרא דרב, טעה ולא הזכיר של ר"ח ערבית אין מחזירין אותו לפי שאין ב"ד מקדשים את החודש בלילה: 'יש מפרשים דוקא בלילה ראשונה אין מחזירין אותו לפי שאין מקדשים החדש בלילה אבל בלילה שניה מחזירין אותו שכבר מקודש מיום שלפניו. ולא נראה לחלק'. וכתב באור-שמח (תפילה י"א) שמעודו תמה על טעם הדבר שאין נראה לחלק, עד שמצא להתוס' במסכת סנהדרין (י:) שביום שלשים ואחד ב"ד של מעלה מקדשים אותו בשחר. ולפי"ז בליל ל"א אין מחזירים אותו שעדיין לא נתקדש. ומבואר בזה שלדעת התוס' מה שאמרו 'שכבר קדשוהו שמים' אין הכוונה [כפי הנראה במאירי ועוד] שהיא לשון המושאלת לומר שנתקדש מאליה ואין צריך קידוש ב"ד, אלא יש כאן חלות 'קידוש' החל בידי שמים, וקידוש זה שבידי ב"ד של מעלה נעשה ביום, בדומה לקידוש בית דין של מטה^כ. הרי משמע מזה שלדעתם הקידוש מעכב, שלכך עד השחר לא נתקדש ראש חדש, ואעפ"י שתאריך אותו יום ודאי מתחיל מהלילה^{כא} [בזכר יצחק (יא) יצא לחדש שחלות קדושת ראש חדש אינה שייכת כלל בלילה אלא ביום, שהרי קדושתו מתבטאת רק בקרבנות המוספים שאינם בלילה^{כב}. ואולם מפשטות דברי הגמרא והתוס' אין נראה כן שהרי באו רק מטעם שאין ב"ד מקדשים החודש בלילה].

והנה כתב הרמב"ם (בפי"ח מהלכות קדוש החודש) שגם בזמן שהיו מקדשים על פי הראיה, מצוי הרבה שאין הלבנה יכולה להראות כמה חדשים רצופים ביום שלשים, מפני מקומה או מחמת העננים, ואם בכל אותם חדשים לא יקבעו ב"ד את החודש ביום שלשים 'נמצא בחודש אחרון אפשר שיראה הירח בליל כ"ה או כ"ו ואין לך דבר שחוק והפסד יותר מזה... אלא הקבלה שהיה

מקדש ואי אתה מקדש חדשים. וכבר עמד המנחת-חינוך (ד) שאין לומר שלדעת ראב"ר ש' אין מצוה לקדש חדשים כלל, שהרי מבואר בכל מקום שמצוה לקדש חדשים ככתוב 'החדש הזה לכם' - כזה ראה וקדש. אלא שני דברים הם; קביעת החודש וקידושו. ולכל הדעות מצוה על בית דין לחשב ולקבל עדי ראיה ולקבוע מתי חל ראש החדש, ומלבד זאת יש מצוה לקדש החודש באמירת 'מקודש' ע"י ראש בית דין ועניית העם, וכלפי מצוה זו נחלקו התנאים; יש אומרים שהיא נוהגת בכל חודש וחודש וי"א דוקא בזמנו או דוקא שלא בזמנו, ולדעת ראב"ר ש' אין מצוה בחודשים לומר 'מקודש'.

והביא המנ"ח שכן מצא ברמב"ן (בספר המצוות עשה קנג), שצדד בסוף דבריו שהלל לא קידש החודשים אלא קבעם [ע' באריכות דברים מתוקים בספר זכר יצחק (יא) שאי אפשר לקדש מראש החודשים רק לקבעם], שאין קידוש ב"ד מעכב אלא מצוה לכתחילה. והוכיח זאת הרמב"ן מהא דלראב"ר ש' אין מקדשים כלל אלא די בעשיית ב"ד את החשבון והסכמתם לקבוע ראש חדש ביום שלשים או שלשים ואחד. הרי שהקביעה והקידוש שני ענינים הם. וכן הראה בעמק ברכה מקור הדבר בירושלמי (ר"ה ב,ה) שהקשו 'והא תנינן ראש בית דין אומר מקודש? ותירצו: מאי מקודש - מקויים. הרי שלדברי הכל ב"ד 'מקיימים' כלומר קובעים מתי ראש חדש, ואילו נידון המחלוקת אינו אלא לענין אמירת 'מקודש'."

הרי למדנו ששני ענינים יש; קביעת החודש וקידושו, בקידוש נחלקו תנאי אבל הקביעה נצרכת לדברי הכל לחלות ראש חדש. ומצינו חידוש גדול בדברי הריטב"א בחולין (קא:), ולפיו יתכן שהקביעה מעכבת את החודש לגמרי, ועכ"פ מעכבת לענין המועדות, שפירש הריטב"א את סוגית הגמרא שם שאם גזרו גויים על בית דין שלא לקדש את חודש תשרי, אין שם יום הכיפורים. וביאר הגר"ש רוזנבסקי (בחדושי סנהדרין סי' י) שלדעתו בלא קביעות בית דין את החודש - לא התחיל החודש החדש ועל כן נתבטל יום הכפורים ושאר מועדות [וכן הבין הרמ"ה בסנהדרין יב בדעת רש"י, ותמה על כך]^{יז}. ועוד צדד הגרש"ר לפרש בדרך אחרת, על פי מה שהביא הרשב"א מרבנו חננאל בפירוש הגמרא בב"ב (קא:). 'מועדי ה' צריכין קידוש בית דין שבת בראשית אינה צריכה קידוש בית דין' [רשב"ם פירש 'קידוש המועדות' היינו קידוש ראשי חדשים שבהם תיקון המועדות], כי משה רבינו

יז ואפשר שזו כוונת הרע"ב בר"ה שפירש טעמו דראב"ר ש' שאין הקידוש חובה, ורק בזמן מקדשים אותו לחוק הדבר ולפירשמו. והרש"ש תמה הלא הקידוש מצוה דאורייתא. אכן הכוונה שאינו מחויב לעצם קביעת החודש. או י"ל שגם בבדיקתא כמובא ברדב"ן (ח"ה ב"ד) ר"א בר צדוק בין כך ובין כך אין מקדשין אותו, ופירש הרדב"ן דשלא בזמנו אינם רשאים לקדשו שלא יראו כבאים לחוק מה שכבר קדשוהו שמים, ובזמן אין חובה לקדשו [עכ"פ מדאורייתא] אבל אם רצו רשאים.

יח וכן פירש דברי הריטב"א בספר כלי חמדה (בא) 'לע' בפנים. ותימא לפי"ז שלא נתקדש כלל חודש תשרי ונמצא מרחשון החודש השביעי. גם הפירוש השני שבלא קביעת החודש אין קדושה למועדות, מחודש מאד הוא [שאף לפר"ח שצריך קידוש ב"ד, לא שמענו שבלעדי קדושה זו לא נתקדש היום, והרי מצינו בכמה מקומות שמצוה לקדש אבל אין הקדושה תלויה באמירה - יובל, כבוד בהמה, וכיו"ב קידוש של שבת לפירוש הרמב"ן יתרו. וכן מוכח מקדושין לו: דלהכי אצטרך 'מושב' גבי שבת ס"ד הו"ל ובענין דמועדות כתיבא תיבעי קידוש כי מועדות. והרי ודאי לא עלה על הדעת שבלא קידוש ב"ד לא התקדש שבת, שהרי כבר קידשוהו שמים, אלא ודאי ס"ד שהיא מצוה לקדש הגם שכבר קדוש מקודם (ונתייבה קושית החזו"א שם)], ואין מסתבר שהריטב"א יבליע חידוש זה בכדרך אגב, כאילו זו הנחה פשוטה וידועה. וביותר קשה שהריטב"א בב"ב כתב על פירוש ר"ח שאינו מחזור.

והנה נראה לדחוק בלשון הריטב"א ולפרש כוונתו שאכן יוה"כ חל אלא שב"ד לא קדשו את החודש משום הגזירה [ואין אומרים בזה 'הרגז ואל יעבור' כיון שביטול עשה הוא], וממילא העם שבגולה לא ידע מתי הוא ואין כאן עבירה ב'קום ועשה' אלא אוס. ע"ש.

יט לפי זה מדוקדקים לשונות הרמב"ם (קדש ה,יג וספר המצוות קנג) המורים שיש 'קביעה' מיוחדת ליום טוב כשם שיש קביעה לראש השנה.

כ בא"ש שם שאל מנחם להתוס' דבר זה. אך נראה שכיו"ב מצינו בדין של ראש השנה שהוא נעשה ביום, וכענין שאמרו מלכותא דרקינא כמלכותא דארעא.

כא צ"ב לפי"ז למה מזכירים 'עלה ויבוא' בערבית, והלא עדיין לא נתקדש החודש. גם מבואר בר"ה ל שהיו נוהגים יום ל' קודש עוד קודם שבאו עדים לקדש היום [אך זה אולי יש לדחות דראש השנה תלוי בתאריך ולא בקדושת ראש חדש. ולפי זה אין שייכת סברת הגמרא במי שטעה בליל ר"ה ואמר תפילת חול, ודלא כסברת הג"ר אבלי פאסוולר המובא בשעה"צ תקפ"א אות ד]. ונראה (עפ"י הרמ"ה בסנהדרין יב: וע' גם בשבט הלוי ח"א קלא) שכשקדשו אותו ב"ד חל הקידוש על כל היום למפרע, ועל כן בעצם גם הלילה נתקדש מכח היום אלא שטפל הוא לקדושת היום שהוא בא מחמתו, הלכך אין מחזירים אם לא אמר.

כב וקצת יש לסייע מדברי הרמב"ן (יתרו) 'שכל הטעוין קדוש מתקדשים בכניסתן פעם אחת כגון קדוש החדש וקדוש היובל'. הרי קרי ליה 'כניסתן' [ומזה כתב ללמוד שקידוש ליל שבת דאורייתא ולא קידוש היום] הגם שאינו אלא ביום.

את החודש^{כז}. נמצא אם כן ששני הדינים שכתב הרמב"ם: הצרכת ב"ד הגדול בזמן ההוא ואי הצרכתו בזמן הזה, שני הדינים הללו נובעים בעצם מטעם אחד, משום שיסוד המצוה הוא קביעת הציבור את החודש.

ונוסח הברכות שתקנו חכמים 'מקדש ישראל וראשי חדשים / והזמנים' מתפרש להרמב"ם כפשטותו: 'ישראל - כלומר כלל הציבור - דקדשינהו לזמנים' (ברכות מט.).

[וממוצא] הדברים מובן גם לענין הסמיכה מה שהצריך הרמב"ם הסכמת 'כל חכמי ארץ ישראל' ולא סגי בחכמי חו"ל, והלא לאו ד'לא תסור' אינו שייך לחכמי א"י דוקא (וכבר העיר על כך הגר"ז שם) - אך לפי האמור מובן שגם ענין הסמיכה מישך שייך להסכמת הציבור כולו כמו בקדוש החדש [וע' מש"ח (בא) שכבר העיר על כמה הלכות המשותפות לסמיכה ולקדוש החדש], ושם 'ציבור' אינו אלא בארץ כנ"ל. ונתבאר הענין במק"א בהרחבה^{כח}.

לעומת זאת שיטת הרמב"ן היא שלעולם אין צורך בב"ד הגדול אלא בכל בית דין של שלשה [רק שכשיש ב"ד הגדול אי אפשר לקדש בלא הסכמתם לכך, וכפי שדרשו זאת במכלתא המובאת בתחילת הדברים, אבל דין עיכוב בעלמא הוא ולא שב"ד הגדול קובעים], ואף בזמן הזה זקוקים אנו לבית דין - וזה מתקיים בקביעת הלל את החדשים. כי לשיטתו מצות הקידוש מסורה ל'בית דין' ועל ידו החודש מתקדש, לא ע"י הציבור, הלכך סגי בשלשה וגם צריך שלשה תמיד. ולשיטתו שני הדינים של 'קביעה' ו'קידוש' אינם מהויות חלוקות בעצם, אלא מצות הקידוש היא אמירת 'מקדוש' למה שנקבע ונפסק על ידי בית הדין, ומצוה זו אינה מעכבת ואינה מתקיימת בזמן הזה כי הלל לא 'קידש' החדשים העתידיים אלא 'קבע' בלבד.

עיקרי דברים

(א) לשיטת הרמב"ם, מצות קידוש החודש מצות הציבור היא ולפיכך קביעת החדשים מתייחסת לכלל הציבור.

לאור זאת כתב הרמב"ם שהמצוה מתקיימת באחת משני אופנים:

האופן האחד הוא על ידי פסק בית דין הגדול, שהוא הגוף המייצג את כלל הציבור ועל כן מעשהו נחשב כמעשה הציבור. פסק ב"ד יכול להעשות בדרך של 'קידוש' על פי הראיה, או [במקום שא"א לראות את הלבנה וכד'] בדרך של 'קביעה' עפ"י חשבון בלא ראייה ובלא אמירת 'מקדוש'.

לצורך הקידוש והקביעה באופן הזה, צריך שיהא קיים ב"ד קבוע בארץ ישראל, כלומר חכמי התורה שבאותו

בית חכמים איש מפי איש משה רבינו כך היא: שבזמן שלא יראה הירח בתחלת החדשים חדש אחר חדש, בית דין קובעין חדש מעובר משלשים יום וחדש חסר מכ"ט יום. וכן מחשביין וקובעין חדש מעובר וחדש חסר בקביעה ולא בקידוש, שאין מקדשין אלא על הראייה. הרי דבריו ברור מללו שנמסרה הלכה שישנן שתי דרכים חלופיות לחלות ראש חודש - גם בזמן שנהג קידוש על פי הראיה - ע"י 'קידוש' וע"י 'קביעה'. הקידוש הוא זה הנעשה על פי הראיה בלבד, ע"י פסק בית דין באמרם 'מקדוש', והקביעה נעשית בלא ראייה^{כט}.

ונראה בדעת הרמב"ם שישנו הבדל מהותי בין הקידוש לקביעה, שהרי מבואר בדבריו שהקידוש אינו נעשה אלא בבית דין הגדול - הרי שהקידוש הוא 'מעשה בית דין', ואילו הקביעה בזמן הזה נעשית אף בלא בית דין כלל - הרי שמעשה הציבור הוא. תדע, שבדבריו בהלכות קידוש החודש בהזכירו את הקביעות על פי החשבון, לא הזכיר 'בית דין' אלא 'יום שקבעו בו בני ארץ ישראל' (ע"ש בפ"ה ה"ב וה"ג כמה פעמים^ל) - בשונה מדבריו בספר המצוות שכתב 'בית דין'. והיינו מפני שבזמן הזה לא הב"ד קובע את החודש רק הוא מורה לעם את היום הראוי להיות ר"ח, והעם בניהוגו הוא הקובע את החודש. ולפי"ז כשהלל התקין את הלוח, לא קבע בזה את ימי ראש חדש העתידיים, רק לימד לדורות הבאים את הימים הראויים להיות בהם ר"ח, ואולם החודש נקבע על ידי ניהוג הציבור עפ"י חכמי התורה שבכל דור ודור, לא על פי הקביעה הראשונה. ומה שכתב הרמב"ם בספר המצוות 'בית דין' אין הכוונה לסמוכים דוקא, אלא להנהגה התוריית שבכל דור שעל פיה נוהגים בני ארץ ישראל.

הרי נתבאר שלשיטת הרמב"ם עיקר מצות הקידוש היא מצות הציבור, וכשיש שם בית דין קבוע הרי הוא הקובע את החודש ע"י פסק בית דין [אם באמירת 'מקדוש' עפ"י עדי ראייה, אם בקביעה בלא קידוש כגון כשאי אפשר לראות הירח כנ"ל]. וקביעתם מתייחסת לציבור מפני היותם 'עיני העדה' ו'זקני העם', שהם עיקר תורה שבעל פה ועמוד ההוראה של העם. וכשאין שם בית דין קבוע, והיינו מסוף חכמי הגמרא בעת שחרבה ארץ ישראל (כלשון הרמב"ם בה"ג), נקבע החודש על ידי ניהוג הציבור עצמו שנוהג עפ"י חכמיו. ו'ציבור' היינו בני ארץ ישראל שרק לו גדר 'ציבור' כנ"ל, ולו יצוייר שהיה בטל הישוב מארץ ישראל, בטלו המועדות (כדבריו בספר המצוות שם). ועל כן לקביעה זו אין צריך ב"ד סמוכים, כי ניהוג הציבור עפ"י חכמי אותו הדור הוא הקובע

כג וגדולה מזו מצינו שבאותם מקומות בחו"ל שלא היו שלוחים מגיעים אליהם, כתב החזו"א (או"ח קל - בבאור הסוגיא בביצה ד) שרשאים ב"ד של אותם מקומות לקבוע החודש על פי החשבון, הגם שבמקום הועד בא"י נקבע על פי הראיה יום אחר. ונראה שזו כוונת התוס' ב"ה כא. וכן מפורש בשו"ת הרשב"א ח"ד רנד. [ושם איתא עוד שלעולם העיקר הוא החשבון ואילו הראיה למצוה, ולכן הקפידו להשוותה עם החשבון. ועוד שם הגדיר הקביעה עפ"י חשבון 'קידוש', דלא כהרמב"ם]. ואולם בתור"ד ביצה ד נראה מבואר שחולק על סברא זו, שכל עוד קיים ב"ד הגדול בארץ אין ב"ד אחר יכול לקבוע קביעה אחרת.

כד אך ע"ש בהלכה ה (הערת הרנ"ש שליט"א).

כח וע' בספר החינוך (ד) שבהביאו דעת הרמב"ם כתב שההלל הוא שקידש החדשים העתידיים. ושמן דבריו אלו דבריו עצמו הם [שנקט בזה כהרמב"ן] ולא שהבין כך ברמב"ם דוקא.

אדומה (לדעת התוספתא). וכן נראה שקידוש החודש לשיטת הרמב"ם בכלל סוג זה.

ישלש נפקותות בגדר זה: א. דברים הנצרכים לע"א זקנים משום ייצוג הציבור, יכולים להתבצע בפועל גם על ידי אחרים העושים על פיהם של הזקנים. ב. באלו נחשב משה רבינו כשהוא לבדו כעומד במקום שבעים ואחד זקנים. ג. יתכן שתועיל בהם הסכמת כל חכמי ישראל או רובם כשהם קבועים במקומם וישראל שבכל מקום כפופים אליהם, ואעפ"י שאין ע"א זקנים סמוכים יושבים במושב אחד [כמו לענין קידוש החודש להרמב"ם, שהיה נעשה עד סמוך לסוף האמוראים, הגם שהוא נצרך ל'בית דין הגדול'].

משא"כ דברים שצריך להם תורת 'בית דין' של ע"א, הם נעשים על ידי ב"ד הגדול של ע"א זקנים סמוכים דוקא. ובאלו לא היה די במשה רבינו כשהוא לבדו, אלא כשיש עמו לפחות עוד שנים, להחשב 'בית דין'. (ב ג ד)

ג שופטי ישראל חכמי התורה, יש להם ממשלה ושררה מכח התורה, ובסמכותם לדון ולחייב אף שלא מן הדין כאשר השעה צריכה לכך, כעין דין המלך.

מצד זה נחשב נשיא הסנהדרין כמלך לענין כמה הלכות. (ד)

הדור קבועים בא"י ובראשם נשיא, ומסכמת דעתם על הדבר. ואין צורך בית דין של ע"א סמוכים היושבים במושב אחד דוקא. הקידוש עצמו מתבצע ע"י שלשה דיינים סמוכים לפחות, המורשים לכך מ'בית הדין הקבוע'.

האופן השני - כשאין ב"ד קבוע בארץ ישראל - נעשית הקביעה על ידי ניהוג הציבור שבארץ ישראל את החדשים והמועדות בפועל. (א ד ה)

לשיטת הרמב"ן, הקביעה והקידוש נעשים לעולם ע"י בית דין של שלשה סמוכים, ואין צורך לבית הדין הגדול. בזמן הזה שאין סמוכים, הקביעה חלה על ידי הלל האחרון שתיקן הלוח וקבע מראש את כל החדשים. [ובאופן זה שאין סמוכים והכל נעשה מראש, אין מתקיימת מצות קידוש באמירת 'מקודש החודש', אלא קביעה בלבד, שהקידוש אינו מעכב את הקביעה]. (א ה)

ב ישנם דברים הנחתכים על פי בית דין של שבעים ואחד זקנים בתורת 'בית דין', כגון משפט עיר הנדחת ונביא השקר ועוד. ויש דברים שצריך להם ע"א זקנים משום ייצוג הציבור ולא משום תורת 'בית דין', כגון מינוי כהן גדול (הגרי"ז) ועשיית פרה

